

Hátralékosok a Berettyóújfalui járásban

BÁNFALVI GYŐZŐ

doktorandusz

Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola,
Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program

Bevezetés

A relatív szegénység jellemzője a deprivált állapot, melyben a háztartások nem képesek egy időpontban minden szükségletüket fedezni, vagyis kiadásaik kiegyenlítésének egy részét megpróbálják átcsoportosítani, és egy későbbi időpontban rendezni, így adósságuk, hátralékuk keletkezik. A relatív szegénység tehát jól szemléltethető a rendszeres közüzemi kiadásokban jelentkező adósságok vizsgálatával. A közüzemi hátralékossággal a hazai társadalomkutatás csupán a rendszerváltás után kezdett intenzívebben foglalkozni, ettől kezdve évről évre növekszik a szakadék a társadalom felső és alsó decilise között jövedelmi szempontból (Béres 2012).

A deprivált környezet hatással van a fogyasztásra, az Engel-törvény szerint a jövedelmek növekedésével csökken az élelmiszerekre, ugyanakkor növekszik az iparcikkekre és a szolgáltatásokra fordított kiadások aránya. A szűkös jövedelemforrások megváltoztathatják a háztartások energiafogyasztási szokásait is, a közüzemi szolgáltatásoktól való függetlenedés irányába hatva. A háztartások nagyobbik része alternatív utakon, ekvivalens helyettesítőkkel (hagyományos tüzeléssel) oldja meg szükségleteit, értelemszerűen kevesebb a közüzemi díjakkal kapcsolatban a hátralékosok aránya a településen. A jelen dolgozat alapját képező kutatás korábbi elemzése során kapott eredmények azonban ennek pontosan az ellenkezőjét mutatták. Az adósság-paradoxon feloldására a hátralékok jellemzően villamosáramban történő keletkezése ad magyarázatot, mivel a villamosáram által nyújtott szükségleteknek jelen pillanatban nincs más ekvivalens helyettesítője, így nem lehetséges „olcsóbb” módszerekkel kiváltani azt (Bánfalvi 2014).

A hátralék olyan pénzbeli tartozás, amivel egy korábbi időpont óta tartoznak, általában egy teljes összeg fennmaradó, még kifizetetlen része. A rezsihátralékokon pedig a lakásfenntartással kapcsolatban felmerülő meg nem fizetett pénzbeli tartozásokat, ezen belül közüzemi szolgáltatások igénybevétele miatt keletkezett számlák kiegyenlítésének elmaradását értjük. A közüzemi szolgáltatások (közszolgáltatások) fogalmkörébe tartoznak azok a szolgáltatások, amelyek vonatkozásában az állam a fogyasztók érdekében versenyen túli szempontokat is érvényesíteni kíván. (Közszolgáltatás: közcélú, illetőleg közérdekű szolgáltatást jelent, amely egy nagyobb közösség (állam, település) minden tagjára nézve megközelítőleg azonos feltételek mellett vehető igénybe, ezért valamilyen mértékig közösségi megszervezést, illetve szabályo-

zást, ellenőrzést igényel.) A lakásfenntartással kapcsolatosan ilyen szolgáltatások a gáz, a villany, a víz és a csatorna.

1945 előtt a rezsitartozások kialakulásának legnagyobb része a lakbérhátralék felhalmozódásából eredt. A háztulajdonosok mindent megtettek azért, hogy időben és pontosan megkapják a szerződésben rögzített lakbér összegét, de így is sok családra várt a kilakoltatás, vagy éppen az ingóságok lefoglalása. Az ötvenes években politikai kérdéssé vált az állam által épített és bérleményként kiadott lakások bére, így azok a háború előttihez képest jelentősen csökkentek, és tartósan ott is maradtak. Ekkoriban a díjhátralékba kerülőket méltányosan kezelték, ha valaki önhibáján kívül képtelen volt a lakbérét fizetni, helyette a település volt köteles közsegély címen megfizetni. A 1960-as években épültek azok a csökkentett komfortfokozatú lakások, amelyeket az alacsony jövedelmű családoknak tömegével utaltak ki. Erre az időszakra tehető a magyar cigány családok nagyarányú városba költözése is. Az első jelentősebb lakbéremelésre 1971-ben került sor, de az árki alakítás alapelve továbbra is maradt az, ami az ötvenes években volt. Amíg az 1970-es és 1980-as években a lakbér nem fizetése kizárólag a társadalmi periférián élők problémája volt, addig a rendszerváltást követően a „tartósan fizetni képtelenek” arányának drasztikus növekedése volt a megfigyelhető. Az 1990-es évek, egyrészt a munkanélküliség arányának növekedésével együtt járó jövedelemcsökkenés okán, másrészt az energiaárak növekedésén keresztül, először a távfűtéses lakásokban élőket érték el, mely egy sajátos mozgást indított el az olcsóbb lakásfenntarthatóság irányába, mely gyakran a főváros, városok elhagyását jelentette az olcsóbb vidéki élet reményében. A napjainkra a közüzemi hátralékok körül kialakult gondokat közép- és hosszú távon tovább mélyíti, hogy a vizsgált időszak magyar kormányainak energiapolitikája gyakran helytelen válaszokat adott azokra a globális energetikai kihívásokra, melyek az energiahatékonyság növelésének, vagy a megújuló energiaforrások nagyobb arányú felhasználásának irányában igényelnének lépéseket (Béres 2012).

A Magyarországon történt jelentős gazdaságpolitikai változások nagymértékben megnehezítették az aggregált adatbázisok használhatóságát a társadalmi mutatók idősoros összehasonlíthatósága szempontjából. Ezek a problémák nem a mérési eljárások hibái, hanem annak következményei, hogy a mérések tárgyait a politikai akarat oly mértékben torzítja, hogy a korábbi mérési eljárások nem a korábban megszokott kimeneteket eredményezik. Tehát, a kvantitatív vizsgálatok önmagukban nem adnak helyes képet egy-egy kutatási területről, az ott lezajló folyamatok megértéséhez szükséges kvalitatív vizsgálatok lefolytatása is, melyek módszertanához hozzátartozik az így felvett adatok kiértékelése, tartalomelemzése is.

Egy kutatás során a főbb változók mérése egynél több mérési módszer alkalmazását kívánja meg, ezt a stratégiát „a mérés háromszögeléseként” (*triangulation of measurement*) is szokták nevezni, amelyen keresztül „több nézőpont, elméleti megközelítés, adatforrás és módszertan” kapcsolódik össze. Ebben az értelemben a kvantitatív és a kvalitatív módszerek alkalmazása egy kutatáson belül felfogható egy probléma elemzésének eltérő módoként, melyek összekapcsolásával fokozható a következtetések érvényessége, amennyiben azok egyformán megerősítik az eredményeket (Denzin 1970). A kvalitatív és a kvantitatív kutatás a leggyakrabban abban az értelemben kapcsolódik össze, hogy a kvantitatív kérdőíves módszerrel a kutató képes egy adott csoportra vonatkozó hézagos tudását kiegészíteni, melyre kvalitatív módszertanú eszköz (*interjú, résztvevő megfigyelés*) nem képes (Bryman 2006).

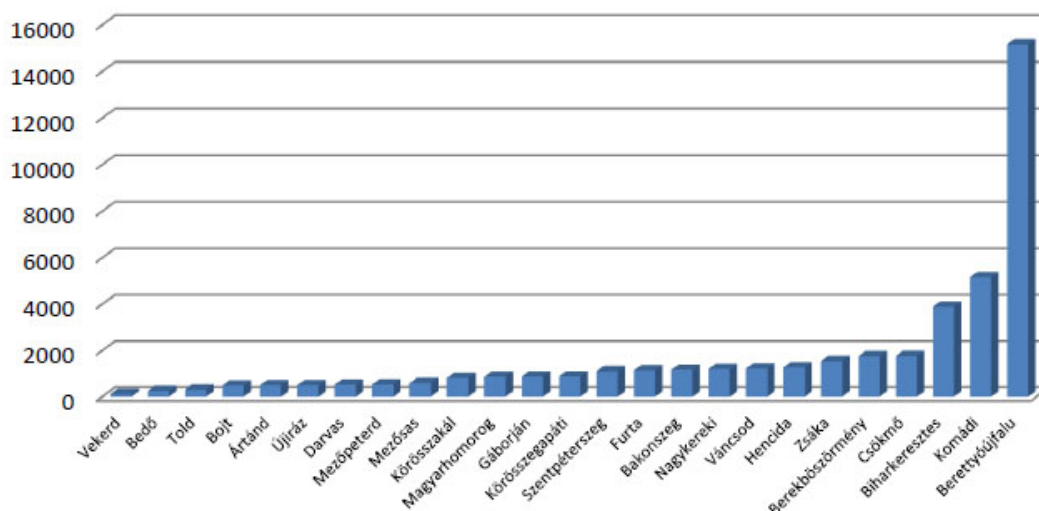

A Berettyóújfalui járásban 2012-ben lezajlott adósság-tanácsadási projekt keretében kérdőíves felvételre került sor, melyben a járás 1000 háztartását kérdeztük meg fogyasztási szokásaikról, életvitelükről, adósságaikról. A kutatás célcsoportja a jövedelmi szempontból deprivációban élők voltak, a kutatás több lépcsős és rétegzett volt, így az egész járás területére kiterjedt. A projekt során a járás 20 településén folytatott adósságkezelési tanácsadásnak köszönhetően adósságkezelési tanácsadási naplók születtek, ezek száma ebben az időszakban eléri a 300 db-ot. A projektet záró tanulmány elkészítésekor a naplók közül a 20 legjellemzőbb került kiválasztásra, melyből esetleírások készültek, és a kötet mellékletében kerültek publikálásra. Jelen tanulmányban ezen esetleírások tartalomelemzésére tesztek kísérletet, illetve az ebből származó eredményeket megpróbálom összekapcsolni az akkori kérdőíves kutatásból származó eredményekkel, tovább erősítve azok érvényességét.

Az esetleírások egyenként átlagosan 1600 karakteresek, az elemzett 20 esettanulmány összesen 32 300 karaktert tesz ki. Az esetleírások szemantikai tartalomelemzéssel, megnevezés-analízissel kerültek kiértékelésre, ennek során a szövegekben található információkat kvantifikálhatóvá tettük a könnyen kiértékelhetőség kedvéért (Majoros 2004).

Kutatás helyszíne: a Berettyóújfalui járás

A járás az Észak-Alföld régióban, Hajdú-Bihar megye déli részén, a Berettyó folyó mentén található. A járást keletről a román–magyar határ, délről Békés megye szegélyezi, míg északon a Hajdúsággal és a Sárréttel határos. A térség közigazgatásilag egy járásba tartozik, melynek központja Berettyóújfalu, amelyen kívül még két alközpontja van a térségnek: Komádi és Biharkezes. A városi lakosság aránya a járásban 56%. A járás 25 településéből csupán négy 500 fő alatti apró település, az ilyen településeken élők aránya a járásban 3%. 500–1500 fős lakosságú községekben él a járás lakosságának 30%-a, ám ilyen méretű települések teszik ki a járás 60%-át. Nagyközségből (1500–2500 fő) a járás területén három található, Zsáka, Csökmő és Berek-

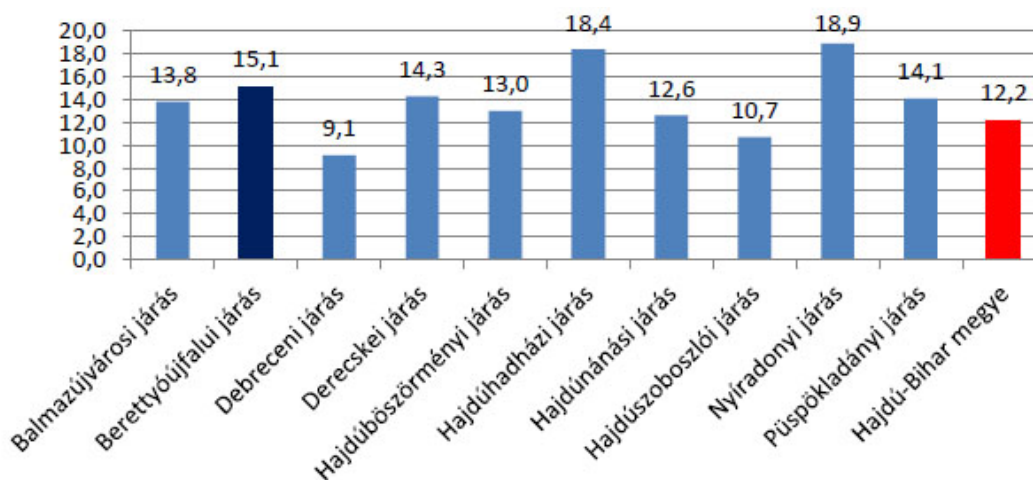
1. ábra. A Berettyóújfalui járás települései lakosságlétszámuk szerint (fő)
Forrás: KSH, 2011

böszörmény, ők az térség lakosságának 12%-át teszik ki. Összességében tehát elmondható, hogy a térség jellemzően rurális, falusi jelleget mutat.

A járás nemcsak megyei vagy regionális, hanem országos szinten is nagyon rossz gazdasági és társadalmi mutatókkal rendelkezik. A vállalászosi aktivitás alatta van mind az Észak-Alföld régió, mind az országos átlagnak (az országosnak fele). Elsősorban a mikro- és kisvállalászások száma jelentős, amíg a közepesvállalászások (legalább 50 főt foglalkoztatók) száma kevés. Ezt mutatja az egyéni vállalászások magas aránya, ez a járásban található vállalászások 72%-a, míg az országos átlag 56%. A mikro- és kisvállalászások többsége kényszervállalászás. Országos kitekintésben a Berettyóújfalui járás a 311/2007. (XI. 17.) Kormányrendelet besorolása szerint az ország 174 kistérsége közül a 17. legrosszabb társadalmi-gazdasági mutatókkal rendelkező kistérségben fekszik.

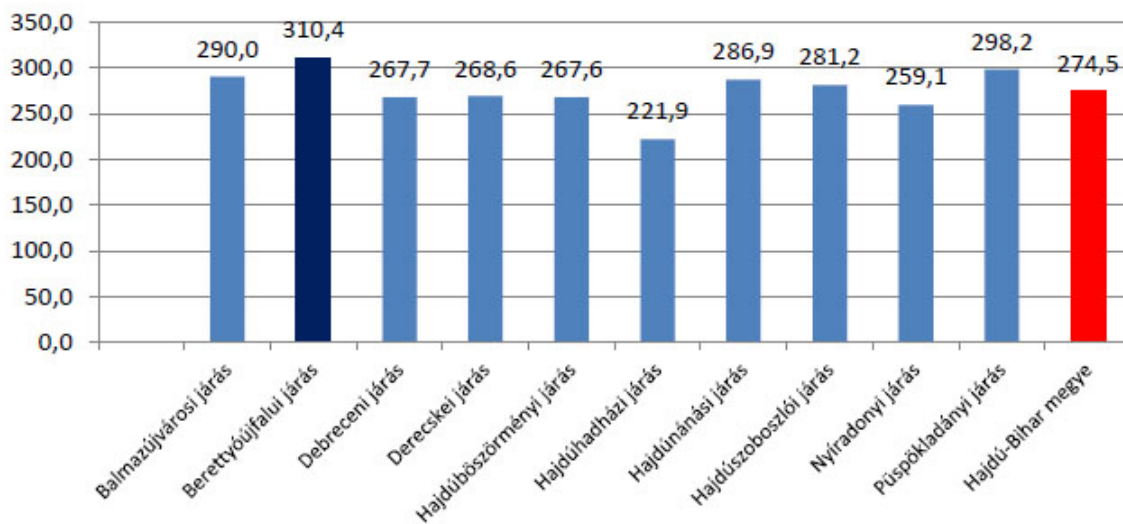
A járásban a munkanélküliségi ráta a régiós szint felett van 1%-kal, az országos értéknél pedig 5%-kal több, közel másfélszerese annak. A munkanélküliség az aktív korú roma lakosság körében jóval magasabb, akik foglalkoztatottak közülük, azok zömmel az alacsony jövedelmezőségű szektorokban dolgoznak. A regisztrált munkanélküliek aránya a megyei szint felett van 3%-kal, továbbá itt is elmondható, hogy a Berettyóújfalui járás a megye három legrosszabb értékkel bíró járása között szerepel. A tartósan munka nélkül maradók aránya eléri a regisztrált

2. ábra. A regisztrált álláskereső aránya az aktív korú lakosságon belül Hajdú-Bihar megyében és járásaiban (%)
Forrás: KSH, 2011

munkanélküliek 22%-át, vagyis kialakult a munkanélkülieknek egy olyan stabil magja, amelynek a munkaerőpiacra történő visszajuttatása egyre nehezebb feladatot jelent majd.

A különböző nyugdíj- és nyugdíjszerű ellátásban is az országos átlag felett részesülnek. Magas továbbá az időskorúak járadékában, hozzátartozói nyugdíjban részesülő lakosok aránya, valamint a korbetöltött és a korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok száma. A legtöbb ellátás összege alacsonyabb, mint az országos átlag, tovább nehezítve az időskorúak megélhetését. Nagyon magas azok aránya is, akik korábban nem szereztek megfelelő szolgálati időt – például napszámosként dolgoztak –, ezért nem jogosultak az ellátásokra.

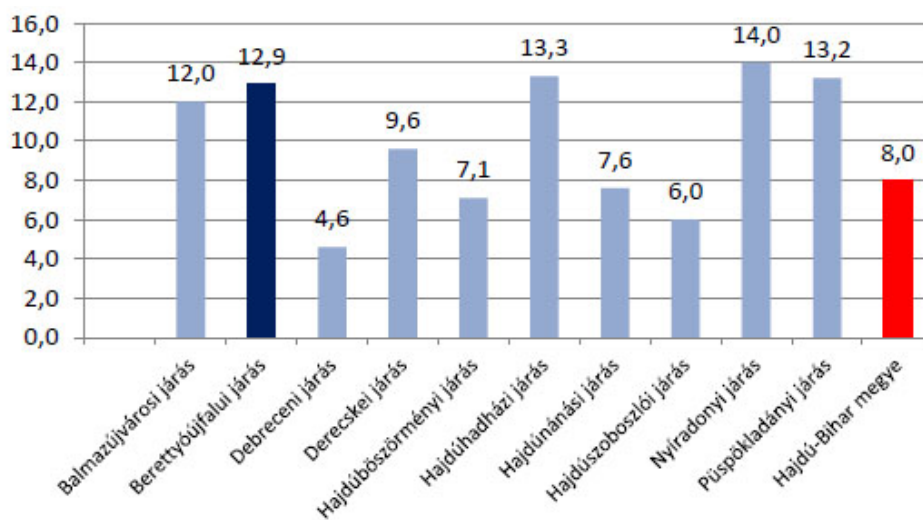

3. ábra: Ezer főre jutó nyugdíjasok száma Hajdú-Bihar megyében és járásaiban (fő)

Forrás: KSH, 2011

A gyermekszegénység mértékéről területi szinten átfogó képet ad a rendszeres kiegészítő gyermekvédelmi támogatásban részesülők száma. A támogatott családok száma közel kétszerese az országos átlagnak (KSH 2011). A lakásfenntartási támogatási adatok vizsgálata alapján látható, hogy csakúgy mint számos más juttatás és segély esetében, az országos átlagot jóval meghaladó arányban vannak a támogatásban részesülő személyek.

Az elvándorlás mértéke igen jelentős, elsősorban a fiatal, jól képzett munkaerő megy el a térségből. A járáson belüli sajátos népességmozgást jellemzi, hogy bizonyos lakossági csoportok, akik egzisztenciális okokból lakóhelyet kénytelenek váltani, a kisebb, alacsonyabb megélhetési költségű lakókönyezet irányába mozognak. A helyben maradók többnyire perspektívát-

4. ábra. Ezer főre jutó rendszeres szociális segélyben részesülők száma

Hajdú-Bihar megyében és járásaiban (fő)

Forrás: KSH 2011

lanok, mert hiányoznak azok a példák és azok az öngerjesztő folyamatok, amire jövőképet lehet formálni.

Az esetleírások tartalomelemzésének és a kérdőíves vizsgálatból kapott eredmények összekapcsolása

Az esetleírásokban szereplő háztartásokról általánosságban elmondható, hogy mindegyik valamilyen hátrálékkal rendelkezett, hiszen az adósságkezelésük kapcsán született tanácsadási naplók alapján kerültek kiválasztásra. A kiválasztott 20 esetben szereplő háztartások átlagos létszáma 3,4 fő volt. A háztartások felnőtt tagjainak legmagasabb iskolai végzettsége túlnyomó részben (64%) általános iskola, 12%-ban szakmunkásképző, 6%-ban érettségi, 18 százaléknak pedig nem volt meg az általános iskolai végzettsége sem. Az esetleírásokban szereplő háztartások 65 százaléka jellemzően saját tulajdonú ingatlanban él, a bérelt ingatlanok aránya 15%, a bérbeadó ezekben az esetekben az helyi önkormányzat, 10%-uk haszonélvezettel bír, míg szíveségi használat okán él a lakásában 5%-uk. A kérdőíves vizsgálat során is hasonló eredményekre jutottunk, ezek szerint a háztartások többsége (93,3%) saját házában lakik (Béres 2012). Szintén a kérdőíves kutatás megállapításai voltak, hogy „a lakásépítésre vagy lakásvásárlásra felvett bankhitel miatti eladósodás már több családot érint, de a többségük (660 család: 66,7%) mentes az ilyen problémától, nincs ilyen hitelük” (Béres 2012: 105). Az esetleírások tartalomelemzése során csupán egy háztartás esetében talákoztunk ingatlanra felvett jelzáloghitellel. Ellenben pénzügyi hitelekkel, személyi kölcsönökkel a vizsgált háztartások 30%-a rendelkezett, egy esetben pedig magánhitelezőről is beszámoltak az esetleírások. Ezen hitelek összegéről általában nem nyilatkoztak az érintettek, egy-két esettől eltekintve, ezeknél a családoknál azonban a bevételeikhez képest jelentős, 800 000 Ft és 3 000 000 Ft-os összegeket említettek. A hiteleket általában valamilyen váratlan kiadás miatt voltak kénytelenek felvenni, erre példa az egyik háztartás esetében a „*nagypapa halála*”, míg egy másik esetben egy nagymama segítette ki ezzel az unokáját. A hitelek visszafizetési hajlandóságáról elmondható, hogy a hat hitellel rendelkező háztartás közül csupán egy mondta azt, hogy „*évek óta nem törlesztik*” a hitelüket. Az esetnél a háttérben egy válás áll, ahol a hitel felvételekor még nagyobb jövedelemmel számoltak, azonban a válás után gyermekeit egyedül nevelő anyja, egyéb támogatás híján, nem tudta teljesíteni a korábban tett vállalását.

Az átlagos ingatlanméret 79m², ezek jellemzően komfortnélküli fa- vagy vegyes tüzelésű ingatlanok (70%), ahol gázt csupán főzéshez használnak, azt is csak gázpalackból származót. Az esetleírásokból visszaköszönő elszomorító állapotokat tükrözi annak a fiatal 26 éves fiúnak az esete, aki egy olyan bérleményben lakik, amibe a víz sincs bekötve, azt vödörrel kell hordania magának. A lakhatási körülményekre világít rá annak az idős, egyedül élő hölgynek a megnyilvánulása is, aki a hulladékszolgáltatónál felgyülemlett több éves tartozására, azzal próbálta kiementeni magát, hogy ez a díj rá nem vonatkozhat, mert neki „*nincs is szemetete, hiszen mindent eléget*”. A kapott eredmények visszaigazolják a kérdőíves kutatás elemzésekor kapott korábbi megállapításaimat, mely szerint „a szegényebb háztartások olyan ekvivalens helyettesítőt keresnek a fűtésük megoldására, mely valamilyen mértékben csökkenti a havi jellegű rendszeres

rezi kiadásait, bizonyos mértékig függetleníti őket a közüzemi kiadások egy részétől” (Bánfalvi 2014). A háztartások bevételi forrásai jellemzően a társadalmi újraelosztási folyamatokból származnak segélyek, támogatások, pótlékok, nyugdíj vagy járadék formájában. Állandó munkahellyel csupán egy családfő rendelkezett, ennek a családnak 130 000 Ft volt az átlagos havi jövedelme, ez a jövedelem 1,6-szorosa volt az esetleírásokban érintett 20 háztartás átlagos jövedelmének (81 715 Ft/hó). Majdnem ilyen magas volt a háztartások bevétele a közmunkát végzők körében (123 260 Ft/hó), míg azokban a háztartásokban, ahol nem volt munkából származó jövedelem, ott a bevételek havonta, átlagosan 72 814 Ft-ra rúgtak. Láthatjuk tehát, hogy a munkajövedelem léte, még ha az nem is a nyílt munkaerőpiacról származik, jelentősen növeli a háztartások bevételeit.

Az esetleírásokkal érintett háztartásokban 70%-ban élt kiskorú gyermek, számuk háztartásonként átlagosan 2,64 fő, összesen 37 fő volt. A kiskorú gyermekek átlagéletkora 10 év, a nagycsaládosok aránya 40% a családosok között, itt az átlagos gyermeklétszám 4 fő, azonban a nagycsaládosok, háztartásokban élők egyharmada esetében egyedülálló anya tartja el a gyermekét. A gyermeküket egyedül nevelő anyák aránya a családos háztartások között 36%. Az nagycsaládos háztartások egy főre jutó átlagjövedelme az esettanulmányok szerint 19 942 Ft, ez az összeg csupán 83%-a az esettanulmányban szereplő 20 háztartás átlagos bevételeinek, ez azt jelenti, hogy a mélyszegénységben élő gyermekes családok az átlag mélyszegénységben élőkötől is rosszabb körülmények között élnek. A gyermekek vállalása tehát jelentős faktora a szegénység elmélyülésének a háztartásokban.

A háztartások jövedelemszerző képességét a családtagok egészségi állapota jelentősen befolyásolja. Megkérdeztük azt is, hogy hány olyan személy van a családban, aki egy hónapnál hosszabb ideje áll orvosi kezelés alatt, vagy rendszeresen gyógyszert szed. A kérdőíves adatbázisban szereplő 468 olyan háztartás közül, amelynél okozott már gondot a közüzemi számlák fizetése (*deprivált háztartások*), 58,3%-ban voltak azok, ahol egy vagy több fő szorul rendszeres egészségügyi ellátásra. Ezen háztartások 47%-ánál okozott már gondot a gyógyszerek kiváltása, bár csupán 3,2%-uk állította azt közlük, hogy rendszeresen nem tudják kiváltani gyógyszereiket. Az esetleírások tartalomelemzéseire a tendenciára erősítenek rá, a 20 esetleírás közül négyben (20%) említik a rossz egészségi állapotukat, mint a rossz anyagi állapot okozóját, egy esetben pedig megemlítik, hogy a pénzhiány miatt „*a gyógyszerek kiváltása elmarad*”, vagy ahogy az egyik édesanya a tanácsadás során fogalmazott: „*mindig nagy gondban vannak, ha az egyik gyerek megfázik, hogy miből váltják ki a gyógyszert*” (Béres 2012: 111).

A kérdőíves kutatásra épülő tanulmánykötet egyik fontos megállapítása volt, hogy a járásban öregségi nyugdíjjal rendelkezőknek viszonylag stabil megélhetésük van, a hátralékosság szempontjából nem ők a legveszélyeztetettebb társadalmi csoport (Béres 2012). Az esetleírások elemzésekor megvizsgáltuk tehát, hogy a 20 leírásban milyen arányban találhatók meg a nyugdíjasok. Azt találtuk, hogy a nyugdíjas háztartások aránya 15% volt, az esetleírások alapján ezekben a nyugdíjas háztartásokban élők egyedülállók voltak, az átlagos egy főre jutó jövedelem pedig 40 892 Ft volt. A nyugdíjas háztartások hátralékai jellemzően a hulladék és vízszolgáltatásból eredő közüzemi tartozások voltak, az átlagos hátralék összege háztartásonként 65 000 Ft volt, ami a háztartások átlagos jövedelmének közel 1,6-szorosa. Az egyik nyugdíjas

hölgy az esetleírásban arról panaszkodik, hogy gyakran „az étkezés és a közüzemi díjak fizetése közül kell választania”.

A vizsgált kistérségben élő hátrányos helyzetű háztartásokat elsősorban a közműdíjak fizetésének gondja nyomasztja, így a villany, a gáz, víz és más számlák kiegyenlítése. A kérdőíves kutatásból kiderült, hogy a háztartások 48%-ának nem okozott még gondot a közműszámlák kiegyenlítése, a háztartások 42%-ának volt már problémája a villanyszámla időben való kifizetésével, 17,5% számára a víz- és csatornaszámla, 16,9% esetében a gázszámla rendezése járt nehézségekkel. Mivel a kistérségben a háztartásoknak kötelező igénybe venniük a hulladékszállítást, így 21,8%-nak ennek a megfizetése is gondot jelentett (Béres 2012). A járásban a legtöbb háztartás (22%) az áramszámlával van hátralékban, ezt követően a hulladékiszállításért való fizetés szenved késedelmet a háztartások 13,8%-ában. Víz- és csatornaszámlát a háztartások 9,4%-a fizette késedelmesen, a gázszámlával pedig a háztartások 5,8%-a volt hátralékban (Béres 2012).

1. táblázat

Milyen megterhelést jelent az a településeken élő háztartások számára az energiaköltségek fedezése? (fő/%)

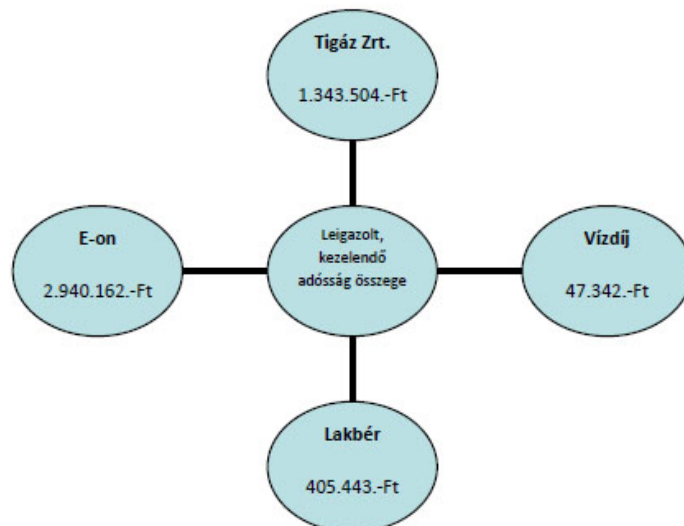
	Nem jelent jelentős terhet		Elviselhető, eddig tudták fizetni		Csak nagy nehézségek árán tudják a számlákat kifizetni		Olykor 2-3 hónapos késésben is vannak		Jelentős tartozásuk van		
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	
Berekbőszörmény	7	8	31	35	42	47	6	7	3	3	89
Berettyóújfalu	33	12	131	47	98	35	13	5	4	1	279
Bojt	1	4	8	29	10	36	9	32	-	-	28
Furta	1	2	15	27	27	48	9	16	4	7	56
Kismarja	3	5	23	36	31	48	5	8	2	3	64
Komádi	11	6	91	48	63	34	16	9	7	4	188
Körösszakál	3	7	17	38	16	36	7	16	2	4	45
Mezőpeterd	3	10	13	43	11	37	3	10	-	-	30
Nagykerek	1	2	5	9	12	21	11	19	28	49	57
Told	-	-	7	44	9	56	-	-	-	-	16
Váncsod	6	11	9	16	17	30	7	13	17	30	56
Zsáka	8	10	42	53	22	28	8	10	-	-	80
	77	8	392	40	358	36	94	10	67	7	988

Forrás: Saját szerkesztés, Kérdőíves kutatás, 2012

Az esetleírások vizsgálata a kérdőívekkel megegyező eredményre jutott, a vizsgált 20 háztartás esetében az átlagos havi kiadások 80 042 Ft-ot tettek ki, ebből a rezszi átlagosan 27 060 Ft volt. A legnagyobb hátralék a hatósági díjak tekintetében keletkezett, ez egy háztartást érintett, összege 338 000 Ft volt, és az alábbi tételekből állt össze: férj halálának okán keletkezett örökösödési illeték (66 000 Ft), szintén a férj halálát követően a közös betéti társaság megszüntetéséből származó eljárási díjak (187 000 Ft), valamint egy korábban jogosulatlanul felvett energia-

támogatási díj visszafizetése (85 000 Ft). Ebben az esetben is láthatjuk, hogy a „pengeélen” táncoló családok esetében egy kereső sajnálatos halála nemcsak a jövedelmének kiesésével jár, hanem plusz költségeket is generál a háztartásnak, melyek együttesen okai a hátralékosságuknak. A közüzemi hátralékok közül az első helyen, a kérdőíves kutatás eredményét visszaigazolván, a villamosáram-hátralékok szerepelnek, a vizsgált családoknál az átlagos villamosáram-hátralék 106 836 Ft-ra rúgott, az ilyen típusú hátralékok a háztartások 70%-ára voltak jellemzőek (14 háztartás). A szolgáltató a legtöbb esetben a részletfizetési kedvezmény feltételül az „előre fizetős” szolgáltatásra való átállást követelte meg, egy család esetében a szolgáltatás kikötésére is sor került. Az áramszámlában való eladósodás elméletileg is várható következmény, hiszen feloldja azt a paradoxont, amely a deprivált helyzetben lévő háztartások ekvivalens helyettesítően keresztül megoldott energiafogyasztása és a közüzemi díjakkal kapcsolatban tapasztalt hátralékossága között feszült. Hiszen a villamos áramban mint háztartási energiahordozóban jelenleg nincs ekvivalens helyettesítésre lehetőség (Bánfalvi 2014).

5. ábra. A közüzemi díjtarozások adatai Komádiban 2010-ben (Ft)
Forrás: Bihar Fejlődéséért Egyesület, TAMOP 5.3.5 projektkiadvány 2011: 11

A második leggyakoribb hátralék (6 háztartás: 30%) vízszolgáltatás után keletkezett, itt a hátralék összege átlagosan 52 452 Ft volt. Közel azonos a gázszolgáltatás után tartozók száma (5 háztartás), azonban az itt keletkezett hátralékok összege jóval magasabb, 100 697 Ft. A gázszolgáltatónak tartozó családok, szinte valamennyien, ki voltak zárva a szolgáltatásból.

A kérdőíves kutatás által feltárt díjhátralékok közül a hulladékiszállítási díjhátralékoknak gyakori az előfordulása, ezt az adósságkezelési naplók tartalomelemzése is igazolta, az esetleírások 25%-ában találkozhatunk a hátralékok ezen formájával.

A közműszámlák kifizetése céljából kérdőíves kutatás vizsgálta, hogy hány háztartás kap lakáscélú támogatást, ezeknek a háztartásoknak az aránya 23,8%. További 15,2% pedig úgy nyilatkozott, hogy még ugyan nem vett igénybe ilyen támogatást, de nagy szüksége lenne rá (Béres 2012). Az esetleírásoknál, mivel azok kifejezetten a közüzemi hátralékkal rendelkezők körében készült, a lakhatási támogatással rendelkezők aránya nagyobb volt, mint a járási

mintában, a 20 háztartás közül 14 rendelkezett ilyen támogatással. A kapott lakhatási támogatások általában egyből valamelyik közüzemi szolgáltató számára lettek átutalva (*jellemzően az áramszolgáltatónak*), a közüzemi díjak rendezése, illetve annak könnyítése végett. Az eseteírásokban szereplő háztartásoknál az átlagos lakásfenntartási támogatás összege 6 367 Ft volt.

Az eseteírásokban a hátralekosok arra a kérdésre, hogy miként látják a helyzetük romlásának okát, leggyakrabban a következő válaszokat adták: *„Az alacsony jövedelem, az alapvető kiadások fedezése mellett törlesztésre már nem futja.”* Az egyik eseteírásban egy munkanélküli házaspár vette magához az unokájukat, mivel *„a gyermek szülei alkalmatlanok voltak arra, hogy ellássák”*, így olyan kiadásokkal is szembe kell nézniük, amik korábban nem őket terhelték. A válás során magukra maradt családok az apa jövedelmének hiányát említik okként: *„Semmilyen formában nem segít a családnak”*, de a helyzet komolyságára utal az alábbi megállapítás is: *„egy gyermekét egyedül nevelő anya sok nehézségbe ütközik, gyermek-megbetegedés, iskoláztatás, tüzelő megvásárlása.”*

Többen is megemlézték, hogy jövedelmük nem engedi meg számukra, hogy energiatakarékos eszközeik legyenek, miközben sok eseteírásban találkozunk pazarló energia-felhasználással is. Nem ritka az olyan beszámoló, hogy *„a villany egész nap megy”, „egész nap égetik a villanyt, mert több helyiségben nem húzzák fel nappal sem a redőnyt”, „a tévé egész nap megy”*.

Természetesen az alacsony jövedelem okaként a legtöbben a munkahely elvesztését, vagy az egészségi állapot megromlását említették: *„A férjem elveszítette az állását”, „a munkanélküliség és a betegség”, „nagyobbik fiunknak egészségi problémái vannak, így a gyógyszerek és kezelések is nehezítik a helyzetünket”*. A depriváció mértékét mutatja az az adósság-tanácsadói feljegyzés, mely szerint az idős asszony *„nem váltja ki gyógyszereit, mivel nem marad rá pénze”*. A háztartásokban egymás mellett élők kapcsolata gyakran „egymást nem segítő” jellegű, melynek eredménye a források rossz beosztása, ami sok esetben szintén hátralekokhoz vezet.

Összefoglalás

A Berettyóújfalui járásban a lakosság több mint fele számára a közműszámlák fizetése okozza a legtöbb gondot a vizsgált kistérségben. 54%-uknak van kisebb vagy nagyobb összegű hátraléka. A háztartások 13%-a volt kizárva a közüzemi szolgáltatásból, 4%-uk a vizsgálat idején is ki volt kapcsolva valamilyen szolgáltatásból. A háztartások 3%-a van olyan adósságcsapdában, hogy egyáltalán nem tudják fizetni a törlesztőrészeket (Béres 2012). Az adósságtanácsadási naplóból készült 20 esettanulmány megerősítette a kérdőíves kutatás megállapításait abban, hogy a hátralekok jellemzően a villamosáram-szolgáltatás területén keletkeznek a járásban.

A hátralekok gyakori előfordulása arra utal, hogy az eladósodás az itt élő lakosság harmadát, akár felét is veszélyezteti. A lakosság többségének elfogytak a tartalékai, a munkahely elvesztése, egy váratlan kiadás, egy tartósabb betegség súlyos helyzetbe hozhatja azokat is, akik még talpon tudtak maradni. A hátrányos helyzetű lakosság megvédése az adósságcsapda veszélyétől a háztartások jövedelemhez, munkához juttatásával oldható meg a leggyorsabban (Béres 2012). Ezt erősítették meg a számunkra az esettanulmányokban található információk is, melyek arról tanúskodtak, hogy a szegénységben élők között a közmunkában részesülők, illetve azok a ház-

tartások, ahol legalább az egyik fő rendszeresen dolgozott, akár háromszor annyi jövedelemmel rendelkeznek, mint az inaktív háztartásai.

A hátralékosság kialakulásának fő oka a munkanélküliség, egészségügyi problémák, jelentős faktornak számít a gyermek száma, a válások, hirtelen halálesetek, mely gyakran plusz költségeket is tesz a hátramaradókra. Mindezekon túl a helyzet kialakulásának oka az alacsony iskolai végzettség és a szakképzettség hiánya, valamint a szűkösség ellenére a pazarló viselkedés és magatartás az energia-felhasználások terén.

Irodalom

- Babbie, Earl (2008): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest
- Bánfalvi Győző (2014): Az adósság paradoxon, és az ekvivalens helyettesítésre épülő fogyasztói preferencia sorrend és hierarchia. In: Metszetek, 1: 301–315
- Béres Csaba (2012): Kistérségi kilábalás. Bihar Fejlődéséért Egyesület, Berettyóújfalu
- Bihar-Sárrétért Vidékfejlesztési Egyesület (2013): „Együtt az élhetőbb Bihar-Sárrétért” – helyi vidékfejlesztési stratégia <http://www.bsve.hu/index.php/dokumentumtar?download=33:jovahagyásra-varo-hvs> (Utolsó letöltés: 2015. 03. 07.)
- Blaha Béla (2009): Közüzemi szolgáltatás, közszolgáltatás, egyetemes szolgáltatás. Országos Fogyasztóvédelmi Egyesület, Budapest
- KSH (2014): Csökkent a szegénység 2013-ban Magyarországon. <http://www.szon.hu/ksh-csokkent-a-szegenyseg-2013-ban-magyarorszagon/2707442> (Utolsó letöltés: 2015. 03. 07.)
- Letenyei László (2004): Településkutatás I–II. TeTT könyvek, Budapest
- Majoros Pál (2004): A kutatómódszertan alapjai. Perfekt Kiadó, Budapest
- MTATK Gyermekszegénység-kutató Csoport (2012): Kistérségi tükör. http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/Kistersegi-tukor-Berettyoujfalu_gyek-template.pdf (Utolsó letöltés: 2015. 03. 07.)